

Tezgâhtan Saraya: Osmanlı Saray Halıları

Bahadır ÖZTÜRK*

Özet

Halı, Türk toplulukları için tarihin en eski devirlerinden beri vazgeçilmeyen bir kullanım eşyası olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra güçlenerek büyük bir imparatorluk kuran Osmanlı Devleti, sarayları, saraya bağlı kurumlar ve yapılar için ihtiyacı olan halıları çeşitli şekillerde karşılamıştır. Sarayın halı teminine ilişkin en erken belgeler 16. yüzyıla aittir. Saray, halıları kendine bağlı atölyelerde ürettirerek, halı üretim merkezlerine sipariş vererek veya satın alma yoluyla olmak üzere üç şekilde elde etmiştir. Bu yazıda çeşitli yayınlarda yer alan belgeler ışığında Osmanlı Sarayı'nın halı ihtiyacını karşılamaya yönelik yaptığı çalışmalarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Saray Halıları, Arşiv Belgeleri, Halı Dokuyucuları, Feshane Halıları, Hereke Halıları.

From Loom to the Palaces: Ottoman Palace Carpets

Abstract

Carpet has attained indispensable usage for Turkish communities since the most ancient eras of history. The Ottoman State, which established a vast empire after the fall of Anatolian Seljuk State, met the carpet demand in various ways for palaces and institutions affiliated with the palace and buildings. The earliest documents about carpet supplies of the palace are dated 16th century. The palace acquired carpets in three different ways; by conducting production in palace ateliers, by ordering to carpet production centers or by purchasing. In this paper, information on the works and activities for the carpet demand of the Ottoman Palace with the light of historical documents in various publications are presented.

Keywords: Ottoman Palace Carpets, Archive Documents, Carpet Weavers, Feshane Carpets Hereke Carpets.

Giriş

Halı, çok eskiden beri göçebe çadırından kentte bir konağa, köy evinden saraya Türk insanının vazgeçilmez bir eşyası olmuştur. Bunlar içinde saraylar, halıların en güzelinin, en iyi malzeme ve en iyi işçilik ile dokunanlarının bir arada buldukları yegâne mekânlardır. Osmanlı Hanedanlığı, sarayları ve saraya bağlı kurumları için bu ihtiyacı karşılamak için farklı yollar kullanmıştır. Bu makalede, Osmanlı'nın halı ihtiyacını karşılamak için kullandığı yollar, tarihsel süreç içinde, makaleler ve kitaplarda yer alan belgeler ve halıcılık tarihimiz açısından önemli bir takım detaylarla birlikte genel hatlarıyla, tek bir yayında toplanarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Saray halıları ile ilgili yayınlar incelendiğinde, Osmanlı Hanedanlığı'nın sarayları ve saray çevresinin ihtiyacı olan halıları genel olarak kendine bağlı atölyelerde üretirerek, halı üretim merkezlerine sipariş vererek veya satın alma yoluyla olmak üzere üç yolla karşılanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Saraya Bağlı Ustalarca Halı Üretimi

Osmanlı Sarayı'na bağlı şekilde üretilen halılara ilişkin en eski bilgiler, Topkapı Sarayı Arşivi, Başbakanlık Arşivi ve İstanbul Belediyesi Arşivinde yer alan belgelerden alınmaktadır. Bu belgelerden, İstanbul'da saray teşkilatının kurulduğu tarihten beri halı dokunduğunu ve saray teşkilatında sanatkâr cemaatleri (Ehl-i Hıref) arasında bir de Halı Dokuyanlar Cemaati'nin (Cemâat-i Kalîçe Bâfân-ı Hâssa'nın) bulunduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı'da Sanatkârlar Cemaati Teşkilatı'nın Bursa Sarayı'ndan Edirne Sarayı'na, oradan da İstanbul Sarayı'na taşındığı tarihi kayıtlardan öğrenilmektedir (Çetintürk, 1968: 716). Bununla birlikte saraya bağlı halı dokuyucuları cemaatinin ne zaman kurulduğuna dair bilgiler henüz bulunamamıştır. En erken bilgiler Fatih Sultan Mehmet dönemine aittir. Bu kayıtlarda, Fatih döneminde iki halı ustasının adı geçmektedir ve aldıkları yevmiyeler ve nereden geldiklerine dair bilgiler vardır (Topkapı Sarayı Arşivi, 9613-1 Numaralı, 932 (1525-1526) tarihli Tefriş defteri). Daha sonraki zamana ait Sultan II. Beyazid dönemine ait ise Ehl-i Hıref Teşkilatı'nda bulunan 19 halı ustası hakkında bilgiler bulunmaktadır. (İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Mehmet Cevdet Bey'in yazma kitapları arasından çıkan 71 Numaralı İn'am, Tasadduk Teşrifat,

İrsaliye, Adet ve Nevkiriyye Defteri) Bu defterde ustaların padişaha sundukları halılar karşılığında aldıkları in'amlar yazılıdır. Yavuz Sultan Selim zamanı halı sanatkârlarına ilişkin az sayıda belgede bu dönem sanatçılarının 18 kişi olduğu anlaşılmış (Topkapı Sarayı Arşivi, 9587 numaralı belge) ve 15 kdarının ismi tespit edilebilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait belgelerde ise 25 halı ustası bulunduğu, bunların isimleri, aldıkları ücretler ve cemaate nasıl alındıklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Arşivlerde bu kayıtlardan sonra, 16. yüzyılın sonuna kadar Cemâat-i Kalîcebâfân-ı Hâssa' da çalışan halı ustaları hakkında da bilgiler vardır (Çetintürk, 1968: 721-730). 17. yüzyılda Sultan I. Ahmed döneminde saray halıları üretimi iyice düşmüş ve bu dönemde Sultan Ahmed Camii için son halılar dokunmuştur (Bozcu, 2010: 64).

Osmanlı sarayları için 16. yüzyılın ortalarına kadar Cemâat-i Kalîcebâfân-ı Hâssa adı altında halı üreten dokuyucuların halıları nerede dokuduklarına dair bir kayda rastlanmamaktadır. Dokuyucuların İstanbul'da, sarayın yakınında, kontrolünün ve denetiminin kolay olduğu bir yerde halı üretimi yapmış olmaları muhtemel görülmektedir. Bu cemaatin sarayın halı ihtiyacının ne kadarlık bir bölümünü karşıladıkları da bilinmemektedir. Ancak, gerek bu halıcılar tarafından üretilen halıların yüksek sanatsal ve teknik kalitede olması, gerekse cemaatte az sayıda halıcı olması, bu cemaatin görevinin yalnızca saray ve hanedan için sanat değeri yüksek halılar hazırlamak olduğu düşünülmektedir (Bozcu, 2010: 64).

Çeşitli müzelerde örnekleri bulunan ve Osmanlı Sarayı için dokunduğu kabul edilen, en eski halı örnekleri 16. yüzyıla aittir. Bu halılarda Osmanlı sanatının klasik üslubu olan rumi motifleri ve helezon dallar üzerine yerleştirilmiş stilize (hatayi, penç, gonca gül), yarı stilize (lale, sümbül, karanfil, narçiçeği) çiçekler ile hançer yapraklardan meydana gelen bezeme tarzı kendini göstermiş ve klasik Osmanlı saray halıları üslubunu oluşturmuştur. Aynı bezeme tarzı Osmanlı sanatının kumaş, tezhip, çini, cilt ve kalemşi gibi alanlarında da görülmektedir (Resim 1).

Osmanlı Saray halıları üslubundaki halıların birçoğu yurtdışında bulunan önemli müzelerde bulunmakla birlikte, ülkemizde de dört örneği mevcuttur. Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminin başlangıcına tarih-

Resim 1. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl, Eski Şehir Battal Gazi Türbesi, TİEM, Env. No: 153

lenen ve daha önceki tarihlere ait geçiş örnekleri bulunmayan bu halıların kökenine dair birçok görüş vardır. İlk olarak Kurt Erdman ve Ernst Kühnel bu halıların Kahire’de yapıldıklarını ileri sürmüşlerdir ve bu kanı doğru bir bilgi olarak kabul edilip uzun bir süre geçerliliğini sürdürmüştür. (Aslanapa, 1987: 137) Daha sonra Oktay Aslanapa, halıların İstanbul’da yapıldığını başka halı örnekleri ışığında kanıtlamaya çalışmıştır. (Çetintürk, 1968: 715) Prof. R. Ettinghausen ise elde ettiği bir belge ile İstanbul halılarının 16. yüzyılda Sultan III. Murad’ın 1585’de İstanbul’a getirttiği on bir halı ustası ile başladığını ifade etmiştir. (Çetintürk, 1968: 715) Mehmed Ali Mehmedoğlu, saray halılarının başlangıcını Kanuni Sultan Süleyman’a dayandırarak, Kanuni’nin İran’ın Kuzey doğusunu fethettikten sonra buradan halı ustaları getirttiği ve bu halıların onlar tarafından dokunduğunu söylemiştir. (Çetintürk, 1968: 716) Tüm bu iddialarla karşı Bige Çetintürk (1968: 718), elde ettiği arşiv belgelerine dayandırarak, Mehmed Ali Mehmedoğlu’nun belirttiği, İstanbul’da halı dokunmaya başladığı tarihlerde Hassa halıcıları arasında hiçbir İranlı olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, Prof. R. Ettinghausen’in bahsettiği on bir halı dokuyucusunun isimlerinin de Sultan III. Murad (1574-1595) zamanında Hassa halıcıları arasında yer almadığını ve bu sanatkârlar sürekli olarak saray için halı dokumuş olsalardı, isimlerinin *Cemâat-i Ehl-i Href* arasında geçmesi gerektiğinden bahsetmiştir (Çetintürk, 1968: 718). 17. yüzyılda I. Ahmed döneminden itibaren

19. yüzyıla kadar saraya bağlı halı üretimine ilişkin belgelere ulaşılamamıştır.

Saraya Bağlı Fabrikalarda Halı Üretimi

19. yüzyıla gelindiğinde ise saraya bağlı bir takım fabrikaların kurulduğu ve bu fabrikalarda saray ve saray çevresinin ihtiyacını karşılayacak çeşitli ürünler üretildiği görülmektedir. Kurulan fabrikalardan bazıları, asıl kuruluş amaçları halı üretimi olmamakla birlikte saray ve çevresine çeşitli tekstil ürünlerinin yanında halı da üretmişlerdir. Bu fabrikaların ilki Sultan II. Mahmud döneminde fes ihtiyacını karşılamak için 1834’de kurulan Feshane Fabrikası’dır. Abdülmecid döneminde yeni yapılan sarayların büyük boyutlu halı ihtiyacını karşılamak için önce Fransa ve İran’daki atölyelerle görüşülmüş, sonra bu halıların hanedan tarafından İmparatorluk bünyesinde üretilmesine karar verilmiştir. Bunun için Kayseri, Sivas ve Gördes’ten dokuyucular getirtilmiş ve bu şekilde Feshane’de halı üretimi başlamıştır. İlk halılar feslerde de kullanılan ipliklerden üretildiği için bordo renkli ve genellikle kaba kalite düğüm sıklığına sahip halılardır. 1854’den itibaren ipek halılar da dokunduğu bilinmektedir (Önder: 2015, 99). Fabrika 1876 yılında askeri teşkilatın ihtiyacını karşılamak üzere Bab-ı Askeriye’ye bağlanmıştır (Arseven, 1968: 19). Feshane’de halı dokunmaya ne zaman başladığı veya sarayların halı ihtiyacına ne kadar cevap verdiğine dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte 1843 yılında kurulan ve Padişaha devredilen bir fabrika olan Hereke Fabrika-i Hümayunu’na dair bilgiler ise daha fazladır. Padişaha devir olduktan çok sonra 1891 yılından itibaren fabrikada halı dokunmaya başlanmıştır. Bu fabrika saray ve saray çevresinin tüm mefruşat ihtiyacının yanında halı ihtiyacının hemen hemen hepsini üretmiştir. Hereke Fabrikası Osmanlı’nın son yıllarına kadar saraylar için halı üretimi yapmaya devam etmiştir (Gezgör, 1999: 175). Hereke Fabrikası’nın haricinde aynı zamanda Dolmabahçe Sarayı’nın ek binalarının içinde Hereke Dokumahanesi olarak bilinen ve en iyi ustaların çalıştığı bir dokumahane bulunduğu, burada Sultan Vahdettin’in son günlerine kadar üretim yapıldığı, 40-60 halıcı, 10-15 jakarcı çalıştığı ve çok özel halıların üretildiği de bilinmektedir. Burası aynı zamanda usta yetiştiren bir okul gibi de hizmet vermiştir (Küçükerman, 2015: 80).

Siparişle Halı Temini

Sarayın ihtiyacı olan halılar yalnızca saraya bağlı ustalarca veya fabrikalarda üretilmemiştir. Osmanlı, Balkanlardan İran'a, oradan Mısır'a kadar üç kıtaya yayılmış bir coğrafyada hüküm sürmüştür. Saray, bu topraklar ve diğer ülkelerde üretilen ürünlerden kendi üretmediklerini satın almıştır. Çin ipeğinin ya da porseleninin, Uşak halısı ya da Türkmen kiliminin en güzeli sarayda bulunmaktaydı. Saray, istediği halıları çeşitli yörelerdeki ticari anlamda üretim yapan atölyelere sipariş vererek ürettirmiştir ve ihtiyacın büyük bir bölümünü bu şekilde karşılamıştır. Bu siparişleri verirlerken halıların şanına layık, yörenin en güzel halıları olmalarını istemiş ve üretimlerini denetlemiştir. Saray otoritesini öyle kullanmıştır ki, özel atölyeler herkesten önce sarayın isteklerini yerine getirmek zorunda kalmıştır (Kuban, 1995: 242).

1726 tarihli, Hırka-i Şerif Odası için Uşak'ta halı dokutulduğuna dair bir fermanla şu bilgiler yer almaktadır:

Uşak Kadısına ve Voyvodasına Hüküm ki; Hırka-i Şerif Odası ve çevresinde kullanılmak üzere dokutulması ferman olunan halıların bir an önce dokutulmalarının tamamlanmasının önemli ve gerekli olduğu bildirilmiştir. Siz ki; adı belirtilmeksizin anılan halılar tamam olmadan Mısır tarafı ve tüccarlar için halı dokutturmayıp, sanatında usta olanların tamamı toplanarak bir gün önce, güzide ve yeni işlenmek üzere halıların özenle dokutulması ve dikkat olunması için ferman buyurulmuştur (akt. Öztürk, 2000: 131).

Saray, bu örnekten anlaşıldığı üzere halıların yörede atölyece tasarlanmış, yeni ve güzel örnekler olmasını istemektedir.

Saray, Laleli Camii için dokunması istenilen halılar için 1763 tarihinde verdiği bir fermanla ise halıların her birinin ölçülerini verdiğini belirtmekte ve halıların mihrapsız, güzel ve süslü halılar olmalarını istemektedir (Öztürk, 2000: 133). Bu halılar fermanan anlaşıldığına göre belirtilen ölçülere uygun, yöresel desen karakterinde, mihrapsız, iyi işçilik ve malzemeye sahip halılar olmalıdır.

Osmanlı sarayının halı dokutduğu yerlerden Uşak haricinde Uşak civarında bulunan yerleşim yerlerinin isimleri de geçmektedir. Örneğin, Sarayın halı siparişine ilişkin ele

geçen en eski belgelerden 1553 tarihli bir fermanla verilen numune defterine göre Süleymaniye Camii için Torbalı civarında Küre'de halı dokutulmasına dair bilgi bulunmaktadır (Çantay, 1989: 37).

Çırağan Sarayı'nın inşası tamamlandıktan sonra burada kullanılacak halıların tümünün Gördes ve Uşak'ta dokutulması için halı tüccarı Uşakier Alizade Ahmet Bey ile H. Hassa Şahane Nezareti arasında bir mukavele yapılmıştır. (Milli Saraylar Arşivi, defter 4673, Çırağan Sarayı Kontrat Defteri, sene 1283-1282 (1864-1863)), Bu gün Beylerbeyi Sarayı, Dolmabahçe Sarayı ve bazı köşklerde bulunan az sayıdaki Uşak halılarının o yıllarda dokutulduğu anlaşılmaktadır. Başka bir belgede ise saraylar için Gördes'te yaptırılan halıların evrakı ve senetleri bulunmaktadır. (Milli saraylar Arşivi, Belge No: 2/1655, sene 1303 (1884) (Gezgör, 1999: 185).

Belgelerden anlaşıldığına göre Saray, halıların siparişini iki şekilde vermektedir. Yukarıda sözü edilen fermanlarda, istediği halıların boyutlarını, kompozisyon özelliklerini ve renklerini belirtilerek gönderdiği numune defterine göre sipariş verdiği görülmektedir. 1841 tarihli bir belgede Harem-i Şerif (Kabe) için Gördes'te yeniden dokunacak kılıçelerin¹ numunesinin takdimi ile ilgilidir. (Aytaç, İlbak, 2014: 146). Bu belgeden, sarayın halı üretimi için ayrıca desen gönderdiği de anlaşılmaktadır:

Maruz-ı bende-i kemineridir ki Malum-u ali buyurduğu üzere mübarek ve mualla Harem-i Şerif-i şefaatedif-i hazret-i resalet-penahiye tecdiden ferş olunmak için gönderilecek nümunesi vechle Gerdüst'e nesc ve imali irade-i mesubat-ı ifade-i hazret-i şehriyari iktizasından olan Kılıç-i şerifin üç aded resmi darphane-i amirede kağıt üzerine tersim ettirilerek manzur-u mekarim-menşur-u hazret-i şahane buyurulmak üzere takdim kılındı zikr olunan resimlerden kangısı intihab-gerde-i tab-ı alisened-i cenab-ı mülükane buyurulur ise anın resmi vechle nümunesi yine darphane-i amirede çuka üzerine süzeni olarak ihbar olunduğuna göre yirmi otuz gün zarfında işlettirilecek mahalline bi'l-irsal ol vechle nesc ve imaline şüru ve mübaşeret itdirileceği ve el-haleti-hazihi harem-i şerif-i Nebevi'de mevcut bulunan kılıçeler mukadde- ma yeşil zemin üzerine imal kılınmış olduğu dahi ha-

ber verilmiş idüğü malum-u devletleri buyuruldukda emr-u ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.²

Kâbe için eskiyen halıların yerine yeni halılar üretilmesi için Darphane'den üç tasarım çizilmesi ve bunlardan beğenilenin Kâbe'nin örtüsünün yeşil renkli olmasından dolayı yeşil zeminli olarak üretilmesi istenmektedir. Belgeye göre desen, Saraya bağlı olarak çalışan Darphane-i Hümayun'da yani Osmanlı Darphane'sinde hazırlanmıştır. 1840 yılında Darphane'de önemli bir değişikliğe gidilmiş ve Avrupa şartlarında modernize edilerek yenilenmiştir. Bu sırada çeşitli Avrupa ülkelerinden uzmanlarla ve hakaklarla anlaşarak, darphanede çalışmaları sağlanmıştır. Bu dönemde darphanede yalnızca para basılmamış, nişan, madalya, ziynet altını ve kıymetli evrak üretimi işleri de yapılmıştır (Bölükbaşı, 2010: 12). Bu belgeden Darphane'de halı için de tasarım yapılması önemli bir bilgi olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Darphane ekibi, hassas makinelerdeki uzmanlıkları nedeniyle, o dönemde yanan ve yenisi kurulan Feshane Fabrikasının dokuma makinelerinin çalıştırılmasında da görevlendirilmiştir (Küçükerman, 2015: 42). Elde edilen diğer önemli bilgi ise seçilen desenin Gördes'e üretime gönderilmeden önce yine Darphane'de çuha üzerine işlenerek dokumaya gönderilmesidir. Anlaşılan çuha üzerine işleme bir nevi kareli kâğıt olarak, örneklik gibi desenin prototipini oluşturmaktadır ve üretimde oluşabilecek bozulmaları engellemektedir.

Yine 19. yüzyıla ait başka bir belgede de siparişlerde halı desenlerinin (resim) gönderildiği ve halıların bu desen ve istenilen özelliklere göre dokutulması istendiği görülmektedir: “Mefruşat-ı Hümayun Müdürü Akif Bey'in bugün İzmir'e muvasalatla imali mukteza-i irade-i seniyyeden olan halıların resim ve numunelerine vechile imal ettirmek üzere beher arışına 45 kuruş kararlaştırılmış ve üç ay zarfında imal ve ikmaline dair Aydın Valisi Rıza Paşa hazretleri'nin bir kıt'a telgrafnamesi, 28 Mart 1305, (Milli Saraylar Arşivi, Defter 2499, Hazine-i Hassa Evrak Kalemî Kayıt Defteri, Sene 1305, 45 Numaralı tezkere) (akt. Gezgör, 1999: 186). 19. yüzyılda İzmir ticari amaçla üretilen halıların ihraç yeridir ve İzmir'in yakınında bulunan Uşak, Gördes, Isparta, Kula gibi yörelerde üretilen halılar buradan çıkmaktadır. Ayrıca ticari halı şirketlerinin merkezleri de İzmir'dedir.

Bir başka belgede ise Bursa'da da saray için halı do-

kunduğuna dair bilgi bulunmaktadır: “Hisve-i Saadet için Hereke Fabrikası'na verilmiş olan atlas, gezi vs.'nin parası ile Hüdavendigâr vilayetinde (Bursa) yaptırılmakta olan halılara dair. (Milli Saraylar Arşivi, Defter 2468, Hazine-i Hassa Muhasebe Kalemî Evrak Kayıt Defteri, Sene 1308 (1889), Sıra no: 76-79)” (akt. Gezgör, 1999: 186).

19. yüzyılda özellikle Batı tarzında inşa edilmiş ve dekorasyonu yapılmış olan saraylar için Avrupa'dan halı siparişi edildiği görülmektedir. En erken kayıtlar II. Mahmud döneminde, 1835 yılında, muhtemelen Çırağan Sarayı için İngiliz halı üreticisi Thomas Whitty Atölyesi'nden alınan halıların ilgilidir (Adanır ve Öztürk, 2010: 125). Daha sonra ise, II. Abdülmecid döneminde inşa edilmiş bir saray olan Dolmabahçe sarayının Barok, Rokoko ve Neo-klasik üsluplarının eklektik anlayışta uygulandığı mimari ve dekorasyonuna uyması için ilk halıların ve mobilyalarında Avrupa'dan alındığı görülmektedir:

“Şevketmecap Efendimiz Hazretleri için mahsusen i'mal ettirilen seccade ile beraber fabrika müdürü Akif Bey'e tevdiien takdim kılındığına ve saray-ı hümayun için iştira edilmekte olan İngiliz kalıçeleri yerine kullanılmak üzere numuneleri arz olunan cinsten kadife halıların i'malatı için dahi 7 tezgah tahsis olunarak nefaset ve metanetçe çarşıda ve Beyoğlu'nda arşını 20 ve 25 kuruşa verilenlerden dün olmayarak fabrikaca 17 kuruşa satılmakta ve şimdiki halde bundan dahi senede 6 bin arşın husule geleceği anlaşılmakta... (Milli Saraylar Arşivi, Defter No: 2731, Hazine-i Hassa Ahkam Defteri, Sıra No: 5303, Sene: 1308)” (akt. Gezgör, 1999: 188).

Saray'da örnekleri az sayıda kalan bu halıların kompozisyon ve desen özellikleri incelendiğinde süsleme ve dekorasyonla uyumu dikkat çekicidir (Resim 2). Sarayda bulunan örneklerden ve fermanan anlaşıldığı üzere daha sonraki dönemlerde bir süre daha bu dekorasyon bütünlüğünü bozmamak ve satış için Hereke'de bu halıların benzerleri de üretilmiştir.

Sonuç

Osmanlı sarayının kendisi ve çevresi için ihtiyacı olan halıların genel olarak kendine bağlı şekilde, çeşitli yerlerde bulunan ticari halı dokuyan atölyelere sipariş vererek veya satın alarak karşıladığı görülmektedir. Kendine bağlı üre-

Resim 2. Avrupa halısı, Dolmabahçe Sarayı,
62 Numaralı oda, Env. No.: 14.233.

timin İstanbul'un fethinden 16. yüzyılın sonuna kadar sürdüğü kesin olarak kayıtlardan takip edilebilmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda ise saraya bağlı halı üretimine ilişkin kayda rastlanmamıştır. Fakat bu durum 200 yıl boyunca saraya bağlı halı üretiminin hiç olmadığını da kesin olarak göstermemektedir.

Tarihi kayıtlar, Osmanlı sarayının siparişe halı dokutmasına dair bilgileri en erken 16. yüzyıla kadar götürmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda saraya bağlı halı üretimine ilişkin kayda rastlanmaması ve bu yüzyıllara ilişkin çeşitli yörelere verilen halı siparişlerine ilişkin belgenin varlığı, sarayın bu dönemde halı ihtiyacının çoğunu siparişe karşıladığı sonucunu çıkarmaktadır. Sipariş vererek üretim Osmanlı'nın son zamanlarına kadar sürmüş, hatta Avrupa'dan bile az sayıda halı getirtilmiştir.

19. yüzyıla gelindiğinde ise saray bir takım fabrikalar kurarak çeşitli tekstil ürünlerinin yanında halı da üretmiştir. Bu fabrikalardan Feshane Fabrikası ile özellikle Hereke Fabrikası, sarayın hemen hemen bütün halı ihtiyacını karşılayan yerler olmuşlardır. Osmanlı'nın desteği ile Hereke'de halı dokumacılığı da zamanla gelişmiş ve Hereke Anadolu'daki önemli halı dokuma merkezlerinden biri haline gelmiştir. Hereke halıcılığı, Osmanlı'dan sonra bile malzemesi, dokuma sıklığı ve deseni ile dünyaca bilinen ve günümüze kadar gelen bir üretim kültürüne dönüşmüştür.

Osmanlı'nın, toprakları üzerindeki en iyi sanatçıları, ustaları bünyesine katması, onlara destek olması veya çeşitli yörelerde halı dokumacılarına sipariş vermesi, onları

denetlemesi, hem en nadide ürünlere sahip olmasına, hem de halı desenlerinin çeşitlenmesine ve halıcılığın gelişmesine katkı sağlamıştır.

Notlar

1 Kalıçe: Küçük halı, seccade.(Ergür, 2002:127) Kalıçe, yaygın olarak *halı* anlamında da kullanılmıştır. (Aytaç, İlbak, 2014: 7)

2 Belgenin Osmanlıca-Türkçe çevirisi, D.E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğr. Gör. Mehmet Ali Demirbaş tarafından yapılmıştır.

Kaynakça

- Arseven, Haydar (1985). "Feshane Halıları", *Türkiyemiz* 16 (47/10): 16-25.
- Aslanapa, Oktay (1987). *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, Çeltüt Matb., İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık
- Aytaç, A., İlbak; S.M. (2014). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Türk El Dokumalarına Dair Önemli Kayıtlar*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal Daire Başk., Kültür Müdürlüğü.
- Bozcu, Pelin Filiz (2010). *Osmanlı sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı Ehl-i Hiref*, Uzmanlık Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Banu Mahir, İstanbul. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Bölükbaşı, Ömer Faruk (2010). *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi.
- Çantay, Tanju (1989). *Süleymaniye Camii*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Çetintürk, Bige (1968). "İstanbul'da 16. Asır Sonuna Kadar Hassa Halı Sanatkârları", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, Berksoy Matbaacılık, İstanbul: 715-731.
- Ergür, Atilla (2002). *Tekstil Terimleri Sözlüğü*, Boğaziçi Boğaziçi ÜniversitesiYayınevi.
- Gezgör, Vahide (1999). "Hereke Fabrika-i Hümayunu'nda Halı Üretimi", *Milli Saraylar Koleksiyonu'nda Hereke Dokumaları ve Halıları*, İstanbul, Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını: 172-193.
- Kuban, Doğan (1995). *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Küçükerman, Önder (1990). *Batı Anadolu'daki Türk Halıcılık Geleneği İçinde İzmir Limanı ve Isparta Halı Fabrikası*, İstanbul: Cömertler Matbaası.
- Küçükerman, Önder (2015). Osmanlı İmparatorluğu'nun Halı ve Dokuma Mirasında "Feshane-i Amire"(1835-1986), *Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı 1834-1930*: 39-49.
- Küçükerman, Önder (2015). Osmanlı İmparatorluğu'nun Halı ve Dokuma Mirası İçinde "Hereke Fabrika-i Hümayunu", *Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı 1834-1930*: 65-87.
- Önder, Altuğ (2015). Feshane, Hereke ve Kumkapı Halılarının Tarihçesi, *Arkas Koleksiyonu'nda Osmanlı Halı Sanatı 1834-1930*: 99-113.
- Özkavruk Adanır, Elvan; Öztürk, Bahadır (2010). "Carpet Trade Between Ottoman Empire and Great Britain: Anatolian and English Carpets" *Akdeniz- Sanat Dergisi* (3)5, 2010: 117-126
- Öztürk, İsmail (2000). "Türkiye'de Halıcılığın Kaynakları" *Antik & Dekor* 60: 128.-133.
- Yetkin, Şerare (1991). *Türk Halı Sanatı*, 2.basım, Ankara, Tisa Matbaacılık: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 150, Sanat Serisi: 20.

Görsel Kaynaklar

- Resim1. Osmanlı saray halısı, 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl, TİEM, Env. No: 153 (Bahadır Öztürk).
- Resim2. Avrupa halısı, Dolmabahçe Sarayı, 62 Numaralı oda, Env. No: 14.233 (Bahadır Öztürk).